

АЛЕКСАНДАР РАКОВИЋ*
Институт за новију историју Србије
Београд

УДК 355.02:316.7
Оригиналан научни рад
Примљен: 27.08.2015
Одобрен: 11.09.2015

УПОТРЕБА РОКЕНРОЛА У РАТУ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ И НАТО ПАКТА (1999): СА ОСВРТОМ НА ПРЕТХОДНО ОБЛИКОВАЊЕ СРПСКЕ КОНТРАКУЛТУРЕ ДЕВЕДЕСЕТИХ И ПОТОЊЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗА ПОПУЛАРНУ МУЗИКУ У СРБИЈИ**

Сажетак: На основу домаће и стране штампе, разговора с учесницима у кључним догађајима, домаће и стране научне и мемоарске литературе, документарних емисија, музичких и видео снимака, рад осветљава употребу рокенрола у рату СР Југославије и НАТО пакта (1999), а указује и на комплексну позицију српског рокенрола деведесетих: од контракултуре државним властима до војне мете НАТО пакта.

Кључне речи: Југославија, Србија, НАТО, рокенрол, контракултура, Сједињене Америчке Државе, Велика Британија

Генерал Весли Кларк пише да је америчка војска у Панами у децембру 1989. и јануару 1990. употребила рокенрол као „нову технологију“ психолошког ратовања (V. Klark; 2003, 42). Америчке трупе су тада, преко јаких звучника, прегласном рокенрол и хеви метал музиком истерале панамског диктатора Мануела Норијегу из Апостолске нунцијатуре где је нашао уточиште (R. Cole; 1998–99, 61). Истоветан пример пружа опсада Фалуце (2004) када је америчка војска преко масивних звучника пуштала хеви метал како би дезоријентисала ирачке одбрамбене снаге. На такав начин амерички војници су мучили муслиманске заточенике у Гвантанаму на Куби и Абу Грайбу у Ираку (G. Martin, E. Steuter; 2010, 128). Међутим, психолошки рат путем рокенрола није вођен само мучењем већ и стварањем утиска да путем ток звука на врата куца демократија. Амерички документарни филм *For Those About to Rock:*

* rakovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“ (47027) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Monsters in Moscow (1992) приказује концерт група AC/DC и Metallica (28. септембар 1991), пред око милион људи, као тријумф западне популарне културе и симболички печат на распад Совјетског Савеза који је расформиран 26. децембра 1991.

Међутим, одмах после 1991. рокенрол култура је утихнула као светски мејнстрим, нагло и одједном. Последњи велики албуми у рокенрол култури објављени су 1991: Metallica *Black Album*, Pearl Jam *Ten* и Nirvana *Nevermind*. Могуће је да америчком естаблишменту није било по вољи да се створи нова антиратна рокенрол контракултура (попут хипика шездесетих) у време нових империјалних похода. Стога је посебно вредна пажње књига Џефа Мартина и Ерин Стоутер из 2010. која сведочи о „ратном походу америчке популарне културе“ у првој деценији 21. века *Pop Culture Goes To War: Enlisting And Resisting Militarism In The War On Terror*.

Трагове оваквог деловања, прилагођене српским условима, можемо да приметимо у СР Југославији током деведесетих година 20. века. Рокенрол је у СФР Југославији сматран музиком младих и омладинском културом која је интегрисана у социјалистички систем (А. Раковић; 2011, Z. Janjetović; 2011, R. Vučetić; 2012). С тим у вези, после распада СФР Југославије (1991/92), у Републици Србији никако нису могли да делују модели примењени у Панами, Совјетском Савезу или касније у Ираку и америчким војним затворима јер је српско друштво било стопљено с рокенрол културом. Међутим, Запад је брзо уочио да има начина да подржи рокенрол као контракултуру ради свргавања с власти Слободана Милошевића. Али, када се такав српски рокенрол 1999. током НАТО агресије на СР Југославију испречио западним војним и политичким интересима, амерички генерали су сматрали да не треба имати милости.

Српски рокенрол као контракултура деведесетих година 20. века

Када је српски рокенрол с распадом југословенског социјалистичког система престао да делује под окриљем партијских органа, није било неочекивано да се претвори у аутентичну контракултуру у новим околностима које су у Републици Србији подразумевале мобилизацију и одлазак на поприште грађанских ратова. То је био својеврстан „хипи сценарио“ пренет из америчких шездесетих у српске деведесете. Ипак, у другој половини деведесетих рокенрол контракултура није била више само српско питање већ су се у њу уплели инострани геополитички интереси а да српски рокери тога у највећој мери нису били свесни.

Први носилац рокенрол контракултуре у Србији је био Радио Б92, који је макар у првој половини деведесетих био „централна компонента андеграунд покрета отпора“. Редакција Радија Б92 је информативне блокаде од стране власти Социјалистичке партије Србије превазилазила тако што је пуштала рокенрол на енглеском језику с поруком против власти. Под окриљем Радија

Б92 и Центра за антиратну акцију чланови група Електрични оргазам, Партибрејкерси и Екатарина Велика су 1992. под именом Римтутитуки снимили сингл плочу „Слушај ’вамо“ са изричитом антиратном и антирежимском поруком. Ту поруку ширио је и документарни филм Ивана Маркова, у продукцији Радија Б92, под насловом „Гето – тајни живот града“ у којем је бубњар Електричног оргазма и наратор у филму Горан Чавајда Чавке давао истоветне поруке (М. Kolin; 2001, 24-31, 39-40, 49, 52, 79-80, 124). Деловање Радија Б92 послужило је редитељу Дарку Бајићу као инспирација за играни филм „Црни бомбардер“ (1992) у којем се београдска рокенрол герила судара с диктаторско-милицијским режимом.

Ненад Цекић, оснивач опозиционог Радио Индекса и први извршни уредник Радија Б92, напустио је деведесетдвојку јер се није слагао с концептом рокенрола као контракултуре који је диктирао главни уредник Веран Матић. Душан Машић тадашњи сукоб унутар Радија Б92 засвођује домаћим избором „Дисциплина кичме или Бајага“, јер се преко Бајагине музике која је пуштана на државној телевизији није могао исказати став против естаблишмента. Цекић још каже да није са симпатијама гледао ни на то што је Радио Б92 у другој половини деведесетих постао „помодна играчкица за либерале са Запада“. С друге стране, с Радија Б92 су поручивали да их нису могле изманипулисати међународне организације под капом СИА јер су се против Слободана Милошевића борили из убеђења (М. Kolin; 2001, 29-31, 108-111, D. Mašić; Beograd 2006, 44-46).

Други носилац рокенрол контракултуре били су студентски протести против власти Слободана Милошевића. Прво студентско антирежимско окупљање, „Теразијски протест“, трајало је десет мартовских дана 1991. а почело је одмах после уличних сукоба присталица Српског покрета обнове и милиције (9. март 1991). На студентском протесту у јуну и јулу 1992, после увођења међународних санкција СР Југославији захтевана је смена председника Слободана Милошевића који је сматран кривим за изолацију. Важну улогу у студентском протесту 1992. имале су оштре и духовите антирежимске и антиратне поруке, рокенрол састави, њихова музичка и вербална подршка демонстрантима (М. Prošić-Dvornić; 1993, 127-135). На протесту је било сугестија да се Милошевић „не може скинути само рок-концертима. Будимо спремни и на жртву“ (В. Branković, А. Gubaš, В. Aćimović; 1993, 37-38). Срђа Поповић, један од лидера Отпора, пише да је 1992. био посебно инспирисан антиратним наступима групе Римтутитуки (S. Poročić; 2015, 5-6). Бора Кузмановић закључује да је студентски протест 1992. имао „субкултурни и контракултурни карактер“ и да је црпео инспирације из хипи контракултуре шездесетих али да му је недостајао позитиван програм (Bora Kuzmanović; 1993, 193). Стога је било потребно дубље промишљати и разрађивати модел којим би контракултура, прожета јаснијим политичким циљевима, постала разорна по Милошевићеву власт.

Тај модел је даље уобличаван од новембра 1996. до фебруара 1997. током грађанских и студентских протеста у Србији изазваних тиме што су власти Социјалистичке партије Србије фалсификовале резултате на новембарским

локалним изборима и поништиле победу Коалиције Заједно (Српски покрет обнове, Демократска странка, Грађански савез Србије). Демонстрације су биле свакодневне и веома масовне, имале су потпуну подршку Запада, одвијале су се у читавој Србији, а атмосфера је била лепршава и карневалска. У децембру 1996. рокенрол музичари и млади глумци снимили су антирежимску песму „Глас“ која је промовисала мирни протест док власт не призна резултате локалних избора (*Lex, pištaljke i laži*; 1997, 82, 135).

Свеприсутни рокенрол на вишемесечним протестима 1996/97. овековечен је на антивладином албуму „Нас слушају сви, ми не слушамо никога“ који је објавио Радио Индекс (1997) где је једна од песама најављивала да „Рокенрол партија долази на власт“. Реч је о Великој рокенрол партији која је 1990. регистрована као странка у Републици Србији, а 2010. је избрисана из Регистра политичких странака јер по Закону о политичким странкама (2009) није испунила услове за продужетак регистрације (*Правда*, 19. август 2011). Чак и путем посве маргиналне, али симболички присутне Велике рокенрол партије, српска контракултура је исказивала опозициони став према Социјалистичкој партији Србије. Но, студентски протести су окончани у фебруару 1997. пошто је Милошевић, услед притиска Запада, био принуђен да призна стварне резултате локалних избора у Србији.

Појава студентског покрета Отпор! (1998) значила је субверзивнију делатност против власти, а рокенрол култура, музика и став добили су опет важну улогу. Милошевића нису свргли ни Грађански рат у Југославији (1991–1995), ни међународне санкције Уједињених нација (1992–1995) ни пад Републике Српске Крајине (1995), ни Рат на Косову и Метохији који је пратила агресија НАТО пакта на СР Југославију (1998–1999), ни грађански и студентски протести против његове власти (1991–1999). Током деведесетих Милошевић је више пута бивао уздрман, али не и сломљен. Место председника Републике Србије (1991–1997) заменио је за место председника СР Југославије (1997–2000).

Да би му се задао коначан ударац био је потребан шири унутрашњи покрет народа, који није био могућ без уливања великих средстава из иностранства. Амерички новинар Роџер Коен је у новембру 2000. објавио да је Отпор од септембра 1998. до октобра 2000. примио више од 5 милиона долара из фондова америчких владиних и невладиних донација (*New York Times Magazine*, 26 November 2000). Амерички пуковник Роберт Хелви био је међу онима који су Отпору у иностранству пружили обуку о ненасилној борби кроз методе Џина Шарпа (*Washington Post*, 11 December 2000). Американци су током предизборног периода 1999. уложили и 30 милиона долара у српску опозицију (Т. Gallagher; 2005, 112). Амбасадор Вилијем Монтгомери истиче да је из Канцеларије за југословенске послове у Будимпешти, коју су 2000. установиле Сједињене Америчке Државе, руководио расподелом средстава, а поименце је као примаоце средстава поменуо само Отпор и Радио Б92 које је сматрао најважнијим (V. Montgomeri; 2010, 27-28, 37-38, 111). Међу отпорашима је због новца каткад долазило до трзавица (А. Вишњић; 2006, 129-130).

Америчка и друга западна финансијска и логистичка помоћ омогућила је Отпору да до савезних избора у септембру 2000. организује 20.000 активиста широм Србије и да делује путем софистицираног маркетинга у виду пропагандног материјала, постера, бецева, мајици (Т. Gallagher; 112). Акције полиције против отпораша, хапшења и привођења, били су без ефекта (*Отпор и надлежности полиције*; 2000, 3). Захваљујући великим финансијским средствима Отпор, Радио Б92 (у то време под именом Радио Б2-92) и АНЕМ мрежа су организовали кампању „Време је“, с турнејом „Рокенрол за изборе“ и слоганом „Изађи на црту“ по 25 градова у Србији, пред 150.000 људи, која је требало да пружи ветар у једра Демократској опозицији Србије (М. Kolin; 2001, 180-183). Концертној кампањи се одазвао низ квалитетних састава (*НИИ*, 15. септембар 2000; *Глас јавности*, 20. септембар 2000).¹ За кампању „Време је“ снимљени су песма и спот (*НИИ*, 15. септембар 2000).² Један од музичара који је наступао у овој кампањи каже да су за ове концерте, на које је улаз био бесплатан, добили хонораре.³

Војислав Коштуница је потом победио Слободана Милошевића на савезним председничким изборима 24. септембра 2000. а пошто је Савезна изборна комисија је утврдила да треба да се одржи други круг избора за председника СР Југославије, Демократска опозиција Србије и Отпор су збацили Милошевића с власти. Тим Маршал посебно подвлачи америчку и британску улогу, СИА и МИ6, у приреми свргавања Милошевића (Т. Maršal; 2002, 190-199). Коштуница доводи у питање честе западне тврдње да су имали пресуду улогу у збацивању Милошевића и подвлачи да га је с власти гласањем скинуо српски народ. Он још каже да је било неких у Демократској опозицији Србије који су желели да се одржи други круг како би у несређеној ситуацији избили грађански сукоби који би изазвали интервенцију „западне војне машинерије“ у СР Југославији (В. Коштуница; 2012, 62-63).

За контракултурни и опозициони однос према српским властима, рокенрол је добио чак три највеће награде за људска права америчке телевизијске станице *MTV*. Наиме, *MTV Europe* је доделио награду „Ослободи свој ум“ (Free Your Mind) Радију Б92 за борбу за људска права (1998), певачу групе U2 Боно Воксу за миротворну активност (1999) и политичкој организацији Отпор за свргавање Слободана Милошевића (2000) (Д. Машић; 301, I. Bogost; 2007, 82). Треба подсетити да су миротворне активности Боно Вокса биле везане и за подршку ратној опцији босанскохерцеговачких Муслимана, опет увијену у пацифистичко рухо које је кулминирало 1997. посетом 16.000 НАТО (СФОР) војника концерту групе U2 на стадиону Кошево у Сарајеву (U2start.com).

¹ У оквиру кампање „Рокенрол за изборе“ наступали су: Кристали, Дел Арно Банд, Ортодокс Келтс, Велики презир, Атеист реп, Гоблини, Канда Коца и Небојша, Ајсбрн, Негатив, Дарквуд даб, Саншајн, Јарболи и Партибрејкерси.

² Текст за песму „Време је“ написао је Милан Делчић Делча, а певали су и свирали он, Бајага, Тања Бошковић, Драгољуб Ђуричић, Слајана Милошевић, Саша Локнер, Војин Ђетковић, Богдан Диклић, Радомир Михајловић Точак, Бранислав Лечић, Жика Миленковић, Вампири, Фамилија, Ортодокс Келтс и Блок аут.

³ Из мог разговора с познатим српским рокером који је замолио да остане анониман, 25. јун 2000.

Могло би се погрешно закључити да је систем којим је владао Слободан Милошевић био антирокерски. Али није тако. На Трећем каналу Радиотелевизије Србије су током деведесетих деловале три телевизијске емисије чију је суштину чинила рокенрол култура: „Гаражни гето“, „Додатно убрзање“ и „3К дур“. Радио Београд 202 је такође емитовао рокенрол. Додуше, од рокенрол музичара током деведесетих су, чини се, само Ненад Милосављевић (Неша Галија) и Велибор Миљковић (Тони Монтано) били изричито на страни Социјалистичке партије Србије.

Када се ради о политичкој слици рокенрола у Србији, неки музичари који су деловали против власти Слободана Милошевића, као Бора Ђорђевић и Момчило Бајагић Бајага, наступали су у Книну током српско-хрватског ратног сукоба. После пада Републике Српске Крајине (1995), Бора Ђорђевић је у Бијелини (Република Српска) објавио антирежимски албум „Њихови дани“ (1996) против Слободана Милошевића и његове супруге. Када је о Бајаги реч, неки хрватски ветерани рата протестовали су против његових наступа у Хрватској јер је свирао у Книну (*Slobodna Dalmacija*, 22. проsinca 2009). Даље, Оливер Мандић је био начелник позадине Српске добровољачке гарде у Републици Српској Крајини (*Telegraf.rs*, 7. mart 2013).

Слика српског рокенрола деведесетих, у политичком смислу, није била сасвим хомогена. Извесно је да је рокенрол у тој деценији већим делом био аутентична контракултура која је ишла раме уз раме с опозиционим и студентским деловањем. Смернице „ненасилног политичког пркоса“ Џина Шарпа (Dž. Šarp; 1999, 33-50) су се тек временом стопиле с аутентичном рокенрол контракултуром у Србији деведесетих (S. Popović; 5-6).

Српски рокери извесно нису били свесни да учествују у америчком експерименту и да су, као и многи други, инструментализовани за туђе потребе. Искрено су веровали, као и већина грађана Србије, како је време власти Слободана Милошевића истекло и да ће његовим одласком народу и земљи – изнуреним ратовима, међународним санкцијама и унутрашњим сукобима – бити лакше. Током агресије НАТО пакта на СР Југославију, исти ти српски рокери, који су били против Милошевићеве власти, стали су у одбрану земље.

Рокенрол протест и антиратне поруке српских и иностраних музичара на Тргу Републике у Београду (март–јун 1999)

Агресија НАТО пакта на СР Југославију почела је 24. марта 1999. и у првих неколико дана најчешће мете били су војни, полицијски и индустријски циљеви широм Србије и Црне Горе (*Вечерње новости*, специјално издање, мај 1999). Медлин Олбрајт, америчка државна секретарка, је желела брзу војну победу (Т. Ali; 2000, 346). Међутим, Војска Југославије је још од НАТО агресије на Републику Српску и Републику Српску Крајину (1994–1995) планирала одбрану земље и успешно је пружала отпор. Тадашњи југословенски премијер Момир Булатовић пише да је то „разјарило Команду НАТО-а“ (М. Bulatović; 2005, 301-303).

Булатовић посебно истиче да су велику улогу у одбрани земље имали антиратни концерти на Тргу Републике који су „задивили свијет енергијом, љепотом и неустрашивим пркосом рату и убијањима“ и антиратни концерти на Бранковом мосту где је лично схватио да се „права енергија наслућује тек ту“. Булатовић пише да му је предлог да се организују антиратни концерти на Тргу Републике дао потпредседник Савезне владе Вук Драшковић и да је он то одмах прихватио. Потом је, с мало оклевања, на концерте пристао и Слободан Милошевић (Исто, 299-300). Концерте на Тргу Републике је технички организовала Скупштина града Београда (*Политика*, 29. март 1999). Тадашњи председник Извршног одбора Скупштине града Београда Спасоје Крунић каже да је имао озбиљну бојазан да ће се догодити „нека грешка“ и да ће „НАТО погодити Трг Републике“.⁴

Поред Трга Републике и Бранковог моста, антиратни концерти и манифестације су се одржавали и на другим београдским мостовима, као и широм Републике Србије, Републике Црне Горе и Републике Српске (*Политика*, 4, 8. и 14. април 1999). Тони Монтано је чак 15. априла 1999. свирао рокенрол у Приштини док су град надлетали НАТО авиони (*Политика*, 16. април 1999). Очекивано, на Тргу Републике и Бранковом мосту је програм био најразноврснији: од рокенрола, цеза и забавне музике до денса и народне музике. Упркос овој разноврсности, Команда НАТО пакта и западна јавност перцепирали су догађаје на Тргу Републике и Бранковом мосту као пркосни рокенрол. Метју Колин пише да је било оних који су антиратне концерте на Тргу Републике и Бранковом мосту видели као наставак студентских протеста из 1996/97, али да је било оних који су то сматрали „јефтиним патриотским турбо сентиментом“ (М. Kolin; 131). Будући да је идејни покретач антиратних концерата био Вук Драшковић, или неко њему близак, није тешко уочити да је у манифестацији пркоса било доста сличности са студентским и опозиционим протестима из претходних година који су тада изазивали симпатије Запада.

Антиратни концерти на Тргу Републике почели су 28. марта 1999. а *Политика* је писала да је први рокенрол концерт на Тргу Републике тада гледало десетак хиљада људи (*Политика*, 29. март 1999). Процене *Политике* и *Вечерњих новости* с краја марта и почетка априла 1999. кретале су се у наредним недељама од десетак хиљада до више десетина хиљада посетилаца на Тргу Републике. Извештавано је и о атмосфери на концертима, о патриотским, антиратним и анти-НАТО транспарентима, о духовитим досеткама и осмесима присутних (*Политика*, 29. март и 2. април 1999). Знак „Таргет“ који је симболизовао да су сви недужни грађани потенцијална мета промовисан је на Тргу Републике 29. марта 1999 (*Политика*, 30. март 1999). Градоначелник Београда Војислав Михајловић је тада изјавио: „И Европи и свету желимо да покажемо да се ми бранимо и песмом. Ми желимо да сачувамо наш дух“ (*Политика*, 31. март 1999).

Писање *Политике* и *Вечерњих новости* од 28. марта до 6. јуна 1999. даје слику о јаком патриотском и антиратном доприносу рокерских састава и му-

⁴ Из мог разговора с професором др Спасојем Крунићем, 18. јун 2015.

зичара на Тргу Републике.⁵ На исти начин се може стећи слика и о звездама цеза и забавне музике које су свирале и певале на Тргу Републике.⁶ У оквиру манифестације „Позориште на Тргу“, Театар Т је 13. маја 1999. извео рокерски мјузикл „Брилијантин“ (*Политика*, 14. мај 1999). Српски рокери, као и сви други извођачи, су на Тргу Републике наступали из антиратних и/или патриотских побуда и без икакве финансијске компензације.⁷

Вечерње новости су писале да се песма ЈУ групе, „Косовски божури“ 28. марта 1999. „орила Београдом“. У интеракцији музичара и публике није недостајало речи против америчког председника Била Клинтона или шала на рачун обореног америчког бомбардера Ф-117А (*Политика*, 29. март 1999; *Вечерње новости*, 29. март 1999). Даље, 31. марта 1999. Драгољуб Ђуричић је са својом групом бубњара извео нумеру „Како добоши руше авионе“, а после наступа је изјавио: „Истина о Србији ће изаћи на видело, а неки људи, тамо испред телевизора, морају схватити да постоји и овакав народ на планети који се против агресије бори песмом, љубављу и достојанством“ (*Политика*, 1. април 1999).

Рибља чорба је 1. априла 1999. с Бајагом, Звонимиром Ђукићем Ђулетом из групе Ван Гог, Дејаном Џукићем и Ђорђем Давидом извела нову родољубиву песму Боре Ђорђевића „Само слога Србина спасава“ (*Политика*, 2. април 1999). Срђан Гојковић Гиле из Електричног оргазма је 6. априла 1999. позвао „амерички народ да се освести од лажи које му сервирају политичари“. Гиле је поручио публици на Тргу Републике „да поруке и транспаренте пишу на енглеском и то да буду културне и духовите поруке“ (*Политика*, 7. април 1999). Мадам Пиано је 1. маја 1999. рекла да музичари песмом подржавају „величанствен дух народа који ни бомбе НАТО-а не могу да сломе“ (*Политика*, 2. мај 1999).

Било је и оних који су слали оштре поруке. Бора Ђорђевић је изјавио за *Вечерње новости* 29. марта 1999: „Они су белосветска багра“, „сада нас приморавају да прихватимо нешто што није прихватљиво“, „не схватају наш народ“, „слабија смо страна у рату, али смо морално јачи“ (*Вечерње новости*, 29. март 1999). Зоран Костић Цане, певач Партибрејкерса, изјавио је 5. априла 1999. такође за *Вечерње новости*: „Србија је изнад свега. Уз Божију помоћ

⁵ На Тргу Републике су свирале и певали, неки и по више пута: ЈУ група, Црни бисери, Рибља чорба, Генерација пет, С времена на време, Галија, Зана, Бајага и Инструктори, Електрични оргазам, Партибрејкерси, Тони Монтано, Милан Делчић Делча, Драгана Шарић (Беби Дол), Забрањено пушење, Рамбо Амадеус, Ван Гог, Дејан Џукић и Спори ритам бенд, Октобар 1864, Драгољуб Ђуричић и бубњари, Пилоти, Викторија, Алиса, Ђура и Морнари, Деца лоших музичара, Револвери, Ортодокс Келтс, Дел арно бенд, Инспектор Блажа и Кљунови, 357, Саншајн, Неверне бебе, Регина, Мадам Пиано, Саша Локнер, Гру, Лимен, Мисија, Френки, Витешки плес, Тату и још неколико састава из Републике Српске.

⁶ На Тргу Републике су наступале су и велике звезде популарне музике Здравко Чолић и Ђорђе Балашевић, такође и утемељивачи српске и југословенске забавне музике: Ђорђе Марјановић, Мики Јевремовић, Зафир Хаџиманов, Сенка и Бисера Велетанлић, Лола Новаковић, Слободан Боба Стефановић. На Тргу Републике су свирале цезери и блузери Ди Луна блуз бенд, бенд Лазара Тошића, ЈУ паблик конвеншн бенд.

⁷ Из мог разговора с познатим српским рокером који је замолио да остане анониман, 25. јун 2000.

добито све. Сјајно је што нас је све ово ујединило, што смо заједно без обзира на партијска опредељења. А ко су они? Багра бездушна“ (*Вечерње новости*, 5. април 1999).

Савез југословенских музичара и певача апеловао је на иностране колеге „да дигну свој глас против злочиначке агресије НАТО на Југославију“ (*Вечерње новости*, 28. март 1999). С тим у вези је у Београд стигла једна од највећих звезда грчке музике Јоргос Даларас. На Тргу Републике је наступио 8. априла 1999. а пратило га је још неколико грчких извођача. (*Политика*, 9. април 1999; *Вечерње новости*, 9. април 1999). Било је и других иностраних група које су наступале на Тргу Републике током агресије НАТО пакта на СР Југославију. У Београд су допутовали рокенрол и поп састави из Русије, Кипра, Француске и Шпаније. На Тргу Републике је 1. априла 1999. наступио руски поп састав На-на (*Политика*, 2. април 1999), а затим 4. априла 1999. и руски рокенрол састав ДДТ (*Политика*, 5. април 1999). Кипарски рокери Armageddon су на Тргу Републике свирали 11. априла 1999 (*Политика*, 12. април 1999). Француски рокенрол састави In Memoriam, Basic Celts и Vixia свирали су на Тргу Републике 25. априла 1999. а члан састава Vixia је казао: „Бомбе очигледно нису уништиле дух и песму и свет то треба да види. Зато смо овде, не бојимо се и надамо се да ће бити још група из наше земље које ће следити наш пример“ (*Политика*, 26. април 1999). На Тргу Републике је 15. маја 1999. наступио шпански поп састав Evolution у организацији „Music for peace“, а претходно су имали наступ у Новом Саду (*Политика*, 16. мај 1999).

Антиратне и патриотске песме које су извођење на Тргу Републике објављене су током агресије на два компакт диска под насловом „Песма нас је одржала“. Када је о песмама написаним током агресије реч, на првом диску су се нашле нумере „Само слога Србина спашава“ и „Земља“.⁸ На првом компакт диску су објављене и „ратна верзија“ Балашевићеве песме „Рингишпил“, нумера Електричног оргазма „Игра рокенрол цела Југославија“, песма Револвера „Нема повлачења, нема предаје“, бенд ејд песма „Земљо моја једина (Песма од пелина) и тако даље.“⁹ У ратним данима српске радио станице су пуштале само рокенрол на српском језику, а међу важнијима за то време биле су песма ЈУ групе „Косовски божури“ и Бајагина нумера „Моји су другови“. На Радиотелевизији Србије је пред рат и током рата свакодневно пуштана песма „Волимо те отаџбину наша“ коју је компоновао Раде Радивојевић, а певали су Милан Шћеповић и Леонтина Вукомановић.¹⁰

Инострана штампа је јављала о антиратним концертима у Београду чију је основу, како кажу, чинио рокенрол протест. *Кришчан сајенс монитор* је писао 29. марта 1999. да се десетине хиљада Београђана тискало на Тргу Репу-

⁸ Песму „Само слога Србина спашава“ су потом снимили Рибља чорба, Бора Ђорђевић, Момчило Бајагић Бајага, Звонимир Ђукић Ђуле, Дејан Цукић, Неле Карајлић и Ђорђе Давид. Песму „Земља“ су извели чланови група Вампири и Фамилија, Милан Делчић Делча, Беби Дол, Ивана Павловић из групе Негатив, Александар Човић из групе Регина и Ана Станић.

⁹ Компакт дискови „Песма нас је одржала“ и „Песма нас је одржала 2“ објављени су у априлу и мају 1999. под етикетом Таргет рекордс.

¹⁰ Из мојих бележака.

блике да чује рокенрол музичаре и пошаље антиратне поруке (*Christian Science Monitor*, 29 March 1999). *Лос Анђелес тајмс* је 5. априла 1999. из Москве објавио да су рокенрол концерти у Београду – где се скандирало Русији, на којима су посетиоци плесали, певали и смејали се – продубљивали нетрпељивост руског становништва према Западу и НАТО пакту (*Los Angeles Times*, 5 April 1999). Амерички *CNN* је 10. априла 1999. известио о „пркосу и музици у Београду“: „Концерти поп музике и [патриотски] говори на кључним градским мостовима постали су углавном ноћни ритуали пркоса у југословенској престоници“ (*CNN*, 10 April 1999). *Балтимор сан* је 15. априла 1999. објавио о „рокенрол концертима“ који се сваког дана одржавају на Тргу Републике у Београду, о хиљадама тинејџера који истовремено носе америчке бејзбол капе с натписима „Чикаго Булс“ и „Њујорк Ренџерс“ и вијоре југословенским заставама (*Baltimore Sun*, 15 April 1999). И *Вечерње новости* су 18. априла 1999. писале о томе да београдска омладина не може да замисли свој живот без рокенрола, кока-коле и западних брендова али да то код њих уопште не утиче на оданост „својој земљи“ (*Вечерње новости*, 18. април 1999). Нико присутних није тада могао био свестан да би српски рокенрол као вид антиратног протеста (или то што су амерички генерали сматрали да спада у српски рокенрол као вид протеста или став) могао постати војна мета Команде НАТО пакта.

Намере Команде НАТО пакта да сруши Бранков мост у Београду као мету под називом „Рокенрол мост“ (април–мај 1999)

Будући да агресија НАТО пакта није давала очекиване резултате, агресија је у априлу и мају 1999. гађао циљеве који нису имали војни карактер, наносио је све веће цивилне губитке, разарао је индустрију, телекомуникације и електропривредну мрежу, дизањем мостова у ваздух прекидао је комуникацију и располућивао градове (*Вечерње новости*, специјално издање, мај 1999).

Београђани су први живи штит на Бранковом мосту формирали увече 2. априла 1999 (*Политика*, 4. април 1999). Но, концерти на Бранковом мосту, налик оним на Тргу Републике, почели су да се одвијају 8. априла 1999. када је наступио нишки рокенрол састав Галија (*Политика*, 9. април 1999). На београдским мостовима се окупљало хиљаде људи, а програм је био такође разноврстан: од фолклорних ансамбала до скејтерских вратоломија, од духовних песама до рокерског звука (*Политика*, 19, 22. и 25. април 1999). Београдски скејтери и ролерашаи су се 10. априла 1999. такмичили на Газели (*Политика*, 11. април 1999). Антиратна песма Џона Ленона *Give Peace a Chance* је на Бранковом мосту отпевана 12. априла 1999. а београдски рокер Милан Делчић Делча је с тим у вези изјавио: „Ово је наш начин да се одбранимо од свих зала које нам Запад ових дана сервира. Сада ће ваљда и оних схватити зашто се каже да Србин пева и када му је најтеже“ (*Политика*, 13. април 1999).

Амерички *CNN* је извештавао о „пркосу“ на београдским мостовима (*CNN*, 10 April 1999). Антиратне концерте и протесте на Бранковом мосту преносила је италијанска телевизија *Italia Uno*, у оквиру емисије *Moby Dick* коју је

водио Микеле Санторо. Италијански креатори јавности су га оштро нападали да је просрпски оријентисан и да брани непријатељски страну (*Политика*, 16. април 1999; *La Repubblica*, 16 е 17 aprile 1999; *Corriere della Sera*, 17 aprile 1999).

Амерички генерал Мајкл Шорт, командант ваздушних снага НАТО пакта у рату против СР Југославије, више пута је 2000. помињао да је Бранков мост под именом „Рокенрол мост“ био планирана и легитимна мета. Сматрао је да је „Рокенрол мост“ исто тако важан циљ као командне зграде Војске Југославије. Шорт је говорио да би „бомбардовање Рокенрол моста и дизање у ваздух командних зграда Војске Југославије имало огроман значај“ за НАТО кампању, много већи значај него бомбардовање мета на Косову и Метохији.¹¹ Главномандујући америчке војске генерал Хју Шелтон и амерички министар одбране Вилијем Коен су суштински дебатовали о потреби да се сруши „Рокенрол мост“ у Београду. Коен је сматрао да ће рушење „Рокенрол моста“ и мета сличног значаја „створити већи психолошки и војни притисак на Југословене“ (J. Norris; 2005, 52).

НАТО је 5. априла 1999. погодио Команду ратног ваздухопловства и противваздушне одбране Војске Југославије у Земуну, а 30. априла 1999. погођени су Министарство одбране СР Југославије и Генералштаб Војске Југославије. Зграда Радио-телевизије Србије срушена је 23. априла 1999 (*Вечерње новости*, специјално издање, мај 1999). Стога је, макар према генералу Шорту, на ред у престоници могао да дође и „Рокенрол мост“. Међутим, Шорт открива да је бомбардовање кинеске амбасаде у Београду (7. мај 1999), које је наводно почињено грешком, довело до тога да Команда НАТО пакта искључи један број мета у центру Београда међу којима је био и „Рокенрол мост“. Генерал Шорт је жалио због тога: „Било је још војних и политичких мета у Београду за које бих волео да су уништене. Јасно, волео бих да је срушен Рокенрол мост“.¹² У документарном специјалу *Moral Combat - Nato at War* који је *BBC2* приказао 12. марта 2000. генерал Мајкл Шорт је још једном исказао негодовање што „Рокенрол мост“ није срушен због француског вета: „Из стратешких разлога и, сасвим искрено, ради опомене, желео сам да погодимо то што је постало познато као Рокенрол мост, мост на којем су Срби из пркоса плесали током [НАТО] кампање. Желео сам да срушимо тај мост, али нам је једна држава забранила да га гађамо“. Дакле, каже Шорт, „то је била Француска“ која је америчким генералима поручила да то „више ни не постављају као питање“ (*BBC2*, 12 March 2000). *Вашигтон пост* је 20. септембра 1999. писао да је „Рокенрол мост“ у Београду био „једина мета“ за коју су француски официри у Команди НАТО пакта „одбили да дају одобрење“ (*Washington Post*, 20 September 1999).

Попут антиратних концерата на Тргу Републике и антиратни концерти на Бранковом мосту су током маја 1999. јењавали. Како се НАТО кампања

¹¹ Frontline Interview with General Michael C Short, *Public Broadcasting Service – PBS*, 2000. Available at: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/kosovo/interviews/short.html>.

¹² Frontline Interview with General Michael C Short.

ближила крају, све је било мање потребе да се енергија усмерава ка протестима који су већ губили на масовности. После потписивања Војно-техничког споразума у Куманову између НАТО пакта и СР Југославије (9. јун 1999), Војска Југославије и Полиција Србије су се повукле с Косова и Метохије, а смениле су их снаге НАТО пакта (КФОР). Остаје као важна чињеница да је Команда НАТО пакта била испровоцирана дешавањима на „Рокенрол мосту“ или укупним дешавањима на Тргу Републике и Бранковом мосту који су на Западу приказивани као пркосни српски рокенрол.

Антиратни концерти против НАТО агресије у иностранству

Неки инострани музичари су дошли у Београд и друге српске градове да пружи антиратну поруку, а неки су то учинили у својим земљама где су угостили и музичаре из Београда. У Солуну се 2. априла 1999. на антиратном концерту окупило више стотина хиљада Грка. Наступили су Горан Бреговић и грчки музичари. Концерт је преносила грчка државна телевизија ЕТЗ, а преузела Радио-телевизија Србије (*Вечерње новости*, 3. април 1999). Горан Бреговић је казао да ће на првомајском концерту у Риму позвати на „јуриш ка миру“ (*Вечерње новости*, 28. април 1999). На антиратном концерту на Тргу Синтагма у Атини 26. априла 1999, који је преносила грчка Скаи телевизија, славни грчки композитор Микис Теодоракис је пред десетинама хиљада Грка послао најнемотивнију поруку подршке Србима (*ΣΚΑΙ*, 26 Απριλ 1999).¹³

Како би пружио подршку СР Југославији, градоначелник Москве Јуриј Лушков је у руској престоници Бајаги и Инструкторима организовао пет концерата (30. април – 2. мај 1999): 1. Дом културе Московског института инжењера транспорта, 2. Рок клуб YU-TO, 3. Парк Горки, 4. Концерт „НЕ – агресији НАТО“ на Црвеном тргу код Кремља, 5. Парк Исмаилово (*Политика*, 2. мај 1999). На антиратном концерту на Црвеном тргу (2. мај 1999) присуствовало је више од 100.000 Московљана који су Бајагу и Инструкторе дочекали овацијама. Бајага је том приликом рекао да песму „Моји су другови“ сада „упућује као поздрав из Русије нашим пријатељима у противваздушној одбрани Југославије“. Амбасадор СР Југославије Борислав Милошевић званично је примио Бајагу и Инструкторе у амбасади у Москви (*Политика*, 3. мај 1999). Бајагина посета Бориславу Милошевићу, брату Слободана Милошевића, показује да су политичке разлике међу Србима у то време потпуно утихнуле.

С тим у вези важно је да закључимо: Скоро сви српски рокери који су током НАТО агресије наступали на Тргу Републике, Бранковом мосту, а Бајага

¹³ Теодоракис је казао: „Желе да претворе Србију у пустош, пустињу пепела и крви, да би је могли показати наредним жртвама за пример и рећи: ‘Погледајте шта ће вам се десити ако се не покорите’. Ми Грци морамо бити поносни јер смо једини који уједињени и посвећени кажу НЕ варваризму! Ми стојимо поред жртава, наше српске браће, и желимо да наша песма надјача звук сирене која плаче и фијук ракета. Београде, данас певамо за тебе. Хајде да сви заједно гласно певамо да нас чују. Ми смо уз вас. Будите храбри. Правда је на вашој страни, а правда на крају увек победи“.

и у Москви, били су укључени у аутентичну контракултуру која је током деведесетих деловала против Слободана Милошевића. Њихов опозициони ангажман од 1991. до 2000. био је, макар у другој половини деведесетих, финансиран новцем из иностранства преко такозваних независних медија, политичких партија и студентских покрета. Циљ је увек био приказиван као демократски искорак српског друштва, а радило се о инструментализацији. Када су ти исти српски рокери 1999. показали антиратни и патриотски став, америчке дипломате и генерали (Коен, Шорт, Шелтон) нису показивали милост према контракултури коју су, и пре и после, подржавали само из својих геостратешких интереса. СР Југославија и српски рокери употребили су рокенрол да пошаљу антиратну и патриотску поруку свету. С друге стране, Команда НАТО пакта је имала намеру да употреби своје пројектиле против „Рокенрол моста“ у Београду или, у симболичком смислу, против рокенрола као протеста и исказивања става. А пошто је српска контракултура коначно 2000. допринела смени власти, последице по српски рокенрол и популарну музику биле су поражавајуће.

Последице: британски и амерички рукопис у маргинализовању српског рокенрола након Петооктобарских промена 2000.

Ратна дешавања и међународне санкције против СР Југославије током деведесетих довели су до затварања српског друштва и окретања алтернативним музичким изразима који нису имали корен на Западу. Позиционирање рокенрола као контракултуре отворило је простор разним видовима српске фолк музике од којих је „најозлоглашенији“ био такозвани „турбо-фолк“.

С тим у вези, Миша Ђурковић доводи у питање мишљења неких аутора да је „турбо-фолк“ настао као вид државног интервенционизма да би стао на супрот рокенролу већ сматра да се деведесете отвориле простор за тржишну утакмицу где је рокенрол, лишен изричите државне подршке какву је имао у социјалистичко време, изгубио од разних жанрова фолк музике (М. Ђурковић; 2009, 134-138). Ђурковић се тако не слаже с мишљењем Ерика Гордија да је „нефолк углавном функционисао као потчињена режимска култура“ (Е. Gordy; 1999, 163). Јован Ристић Рица, који је у то време био функционер Југословенске левице, такође каже су деведесете довеле до поплаве фолк музике јер више није било државног притиска, као у време социјализма, који је народњаке стављао на маргине друштва. Ристић је изричито одбацио могућност је Милошевићева власт гушила рокенрол путем „турбо-фолка“ и народњака.¹⁴

Када је реч о снази српског рокенрола деведесетих као контракултуре, Александар Гајић мисли да се то такође догодило због тога што се српско друштво конзервисало па у њега није стигао тренд опадања рокенрол културе с којим се Запад суочио почетком те деценије.¹⁵ Али, можда на први поглед то

¹⁴ Из мог разговора са Јованом Ристићем Рицом, 26. април 2011.

¹⁵ Излагање Александра Гајића на трибини „Рокенрол у Србији“ чија је тема била „Рокенрол култура после 5. октобра 2000“, 13. мај 2013. Месечне трибине „Рокенрол у Србији“ сам организовао и уређивао од 4. фебруара 2013. до 3. јуна 2013.

може да изгледа као изненађење, српска рокенрол контракултура је засметала Западу још средином деведесетих. Међу Колин пише да је 1997. на Радио Б92, с препоруком британског *BBC-a*, послат радио консултант Грејем Морленд који је имао задатак да преобликује музички програм деведесетдвојке. Уместо оштрог рокенрол звука, Морленд је за Радио Б92 направио музичку плејлисту на којој су били певачи попут Мараје Кери и Фила Колинса. Радио Б92 није прихватио Морлендову плејлисту али је ипак отишао корак уназад ка музичком мејнстриму (М. Kolin; 124-125). После Петоктобарских дешавања 2000. и свргавања Слободана Милошевића на Радио-телевизију Србије су стигли британски стручњаци које је опет послао *BBC*. Они су проценили да рокенролу не треба дати место на телевизији, већ да је довољно да га емитује Радио Београд 202. Такође, културни и образовно-научни програм Радио-телевизије Србије су пребацили с првог на други програм телевизије.¹⁶

Од друге половине деведесетих до данас (2015) деведесетдвојка је прешла пут од андерграунд рокенрол Радија Б92 до комерцијалне Телевизије Б92 која емитује забавни и шарени програм. Коначно, Радио Б92 је угашен 13. јула 2015. С друге стране, америчка компанија ККР – у којој је један од челника бивши директор СИА Дејвид Петреус који је због пословних потеза долазио у Београд – постала је 2014. већински власник народњачке Гранд продукције (*Вечерње новости*, 15. фебруар 2014). Разлози су, наравно, на првом месту комерцијалне природе.

Али пада у очи да су стручњаци које је *BBC* слао Радију Б92 и Радио-телевизији Србије уклањали рокерски звук из ових медија. Такође пада у очи да компанија у којој једну од водећих позиција има бивши директор СИА за својује народњачку продукцију која је имала запажену улогу у преумљењу музичког укуса српске публике. После 5. октобра 2000, не без утицаја са стране, рокенрол је стављен на маргине српског друштва после четрдесет година непрекинутог развоја у главним друштвеним токовима. Да ли због тога да не би постао контракултура либералном капитализму са Запада који је загосподарио Србијом? Постоје озбиљне индиције да је одговор на то питање потврдан.

Литература:

1. Štampa i elektronski mediji: *Politika, Večernje новости*, остала српска štampa, elektronski mediji i sajтови, америчка i britanska štampa, elektronski mediji i sajтови
2. Razgovori sa učesnicima u ključnim događajima tokom ispitаног perioda
3. Branković Biljana, Gubaš Aleksandar, Aćimović Brankica (1993) *Organizacija i kulturološke osobenosti Studentskog protesta '92*, u *Studentski protest 1992: socijalno-psihološka studija jednog društvenog događaja*, Institut za psihologiju, Plato, Beograd
4. Bulatović Momir (2005) *Pravila ćutanja*, Zograf, Niš
5. Višnjić Aleksandar (2006) *Dosije Otpor!*, Galaksija, Niš

¹⁶ Из мојих разговора с два новинара Радио-телевизије Србије који је замолили да остану анонимни, у јуну 2012. и у јуну 2015.

6. Vučetić Radina (2012) *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina 20. veka*, Službeni glasnik, Beograd
7. Delić Boris, Nikolić Zorica (1997) (urednici) *Lex, pištaljke i laži: hronologija građanskog i studentskog protesta (17. novembar '96 – 4. februar '97)*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
8. Đurković Miša (2009) *Slika, zvuk i moć: ogledi iz pop-politike*, MST Gajić, Beograd
9. Janjetović Zoran (2011) *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd
10. Klark Vesli K. (2003), *Moderno ratovanje*, Samizdat B92, Beograd
11. Kolin Metju (2001) *This is Serbia Calling: rokenrol radio i beogradski pokret otpora*, Samizdat B92, Beograd
12. Koštunica Vojislav (2012) *Zašto Srbija a ne Evropska unija*, Fond Slobodan Jovanović, Beograd
13. Kuzmanović Bora, Pavlović Dragica (priređivači) (1993) *Studentski protest 1992: socijalno-psihološka studija jednog društvenog događaja*, Institut za psihologiju, Plato, Beograd
14. Kuzmanović Bora (1993) *Politička i socijalno-psihološka obeležja Studentskog protesta '92 (zaključna razmatranja)* u *Studentski protest 1992: socijalno-psihološka studija jednog društvenog događaja*, Institut za psihologiju, Plato, Beograd
15. Maršal Tim (2002) *Igra senki*, Samizdat B92, Beograd
16. Mašić Dušan (2006) *Talasanje Srbije: knjiga o Radiju B92*, Samizdat B92, Beograd
17. Montgomeri Vilijem (2010) *Kad ovacije utihnu. Borba s demokratskom tranzicijom: sećanja poslednjeg američkog ambasadora u Jugoslaviji*, Dan graf, Beograd
18. Raković Aleksandar (2011) *Rokenrol u Jugoslaviji 1956–1968: izazov socijalističkom društvu*, Arhipelag, Beograd
19. Šarp Džin (1999) *Od diktature do demokratije*, Građanske inicijative, Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje, Beograd
20. *Otpor u nadležnosti policije* (2000) Fond za humanitarno pravo, Beograd
21. Ali Tariq (2000) *Masters of the Universe?: NATO's Balkan Crusade*, Verso, London–New York
22. Bogost Ian (2007) *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*, The MIT Press, Cambridge MA–London
23. Cole Ronald H. (1998–99) *Grenada, Panama, and Haiti: Joint Operational Reform*, Joint Force Quarterly, Autumn/Winter, Washington
24. Gallagher Tom (2005) *The Balkans in the New Millennium: In the shadow of war and peace*, Routledge, London–New York
25. Gordy Eric D. (1999) *Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*, Penn State University Press, Pennsylvania
26. Martin Geoff, Steuter Erin (2010) *Pop Culture Goes To War: Enlisting And Resisting Militarism In The War On Terror*, Lexington Books, Lanham
27. Norris John (2005) *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*, Praeger, Westport
28. Popović Srđa (2015) *Blueprint for Revolution: How to Use Rice Pudding, Lego Men, and Other Nonviolent Techniques to Galvanize Communities, Overthrow Dictators, or Simply Change the World*, Spiegel & Grau, New York
29. Prošić-Dvornić Mirjana (1993) *Enough! Student Protest '92: The Youth of Belgrade in Quest of 'Another Serbia*, The Anthropology of East Europe Review, Vol 11, No 1 & 2, Chicago

**THE USE OF ROCK AND ROLL IN THE WAR BETWEEN FR
YUGOSLAVIA AND NATO (1999): WITH REFERENCE TO
PREVIOUS SHAPING OF SERBIAN COUNTERCULTURE IN
THE NINETIES AND THE LATTER CONSEQUENCES FOR
POPULAR MUSIC IN SERBIA**

Summary: On the basis of domestic and foreign press, interviews with participants in key events, domestic and foreign scholar literature and memoir books, documentaries, music and video recordings, this paper shows the use of rock and roll in the war between the Federal Republic of Yugoslavia and NATO (1999), but also indicates complex position of Serbian rock and roll in the nineties: from counterculture against the government to military target of NATO.

Key words: Yugoslavia, Serbia, NATO, rock and roll, counterculture, United States, Great Britain